

Bod Péter Ákos,
a Magyar Tudományos Akadémia doktora,
a Budapesti Corvinus Egyetem professor emeritusa*

E-mail: petera.bod@uni-corvinus.hu

FOKOZOTT KÜLSŐ KITETTSÉG BELSŐ KOCKÁZATOKKAL*

A világgazdaság mai gyors átrendeződési folyamatainak elemzője hamar eljut a laikusok szokásos kérdésfeltevéséhez: jó-e ez nekünk? Mivel gazdasági kilátásainkat a külgazdasági és geopolitikai tényezők közismerten nagyban behatárolják, ezek alakulását látva jogos a kétely, hogy tényleg lendítenek-e a konjunktúránkon, amiként azt a kormány várja. Vagy inkább újabb súlyos próba elé állítják a két éve amúgy is pangó magyar gazdaságot?

Az elmúlt évtizedekben átélt sokkok számos tanulságának egyike, hogy a nagy, erős államokhoz képest a kisebbeket, kevésbé diverzifikáltakat felerősítve érik a bajok, még ha azok nem belül indultak is ki. Így volt ez a 2007–2008-as amerikai jelzáloghitel-válsággal, vagy egy más természetű megrázkódtatást véve, a Covid-járvány sem a kitörésének helyén okozta a legnagyobb mortalitási és gazdasági veszteségeket. Tapasztalat az is, hogy nem léteznek szimmetrikus sokkok: a gazdasági, klimatikus, pénzügyi, technológiai eredetű krízisek eltérő módon és mértékben érintik a különféle térségeket. A világgazdasági fordulatok gyakran politikai döntések miatt következnek be, ám sűrűn járnak nem szándékolt következményekkel. Erre példa Donald Trump első elnöksége alatt a Kínát célzó első vámszigorítás, amelyet követően meglódult a mexikói, vietnámi, indonéziai növekedés.

Az esetekből az is levonható, hogy a turbulenciák következményeinek előjele és mértéke leginkább az érintett gazdaság állapotától, szerkezeti viszonyaitól és a döntéshozói kör kvalitásaitól függ. A most zajló globális újrendeződés kapcsán az tehát az érdemi kérdés, hogy a fejlemények milyen gazdaságszerkezeti, makrogazdasági állapotban érik Magyarországot, továbbá a mai extrém bizonytalansággal adekvát-e a követett gazdaságpolitika?

A teljes kérdéskörből egyedül az vehető biztosra, hogy az újabb protekcionista hullám elkerülhetetlen, ami csak részben tulajdonítható az amerikai politikai fordu-

* A kézirat 2025. január 14-én érkezett a szerkesztőségbe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2025.69.1-2.22>

latnak. Az Egyesült Államok piacvédelmi szintje az utóbbi évek vámintézkedései ellenére még mindig mérsékelt a komoly versenytársak protekcionizmusához mérve. Önmagában ettől még nem kellene elvetni a szabadpiaci doktrínát. Csakhogy az USA nemzetközi versenyképessége számos területen csökkent, hegemón helyzete a múlté. Ha viszont nincs a világban hegemón, amely a külső nyomásgyakorlás és az önkorlátozás együttes mechanizmusaival képes és hajlandó nemzetközi szabályrendszert működtetni (Pax Britannica, majd Pax Americana), akkor az egyes térségek, kereskedelmi tömbök, nemzetek között gyakoribb a súrlódás, rosszabb esetben gazdasági rendetlenség, vámháború tör ki.

Emellett technológiai, üzleti okokból is átrendeződnek a piacok, a szereplők közötti helycserékkel, felemelkedésekkel és visszaszorulásokkal. Emlékezetes korábbról a Nokia esete, amely piacvezető volt, és gyakorlatilag újra kellett építeni a céget és a márkát. Jelenleg zajlik a Fiat és a Volkswagen pozícióőrzési küzdelme. Általánosítva is elmondható, hogy az európai ipar zöme egy ideje piacbomlasztó (disruptive) technológiák következményeivel birkózik.

Az idei év különlegessége azonban az európai és tengerentúli politika miatt bekövetkezett gazdasági bizonytalanság megugrása. Az évkezdet leglátványosabb kockázati tényezője Trump, aki még hivatalba lépése előtt, kormányzati felelősségtől mentesen, meghökkentő mértékű vámemelésekről, provokatív intézkedésekről nyilatkozott. Mindezt a magasról indított alku taktikájaként is lehet értelmezni. Bár-hogy van is, a megállapodásokig hosszú az út, ám addig a lehetséges érintettek tág körében fennmarad a rendkívüli rizikó.

Az átmeneti időszak azoknak az üzleti szereplőknek a terveire is árnyat vet, amelyek a piaci újraosztásból várhatóan profitálnak. Ilyenek lehetnek akár európai vállalatok, uniós gazdaságok is, adottságaik és alkalmazkodási képességük függvényében. Egészében azonban Európának, benne a magyar gazdaságnak komoly kockázatot jelent a nagy turbulenciát okozó stratégiai játszma. Annak értelmezéséhez azonban érdemes szem előtt tartani, hogy az Egyesült Államok külső nyitottsága – például a külkereskedelmi forgalom/GDP mutatóval mérve – jóval a világátlag alatt van. Kevésbé ismeretes, de Kína külső nyitottsága is jócskán elmarad a globális átlagtól, és évek óta mérséklődik. Ennek oka a kínai hazai össztermék gyors, noha már nem rendkívüli ütemű emelkedése, valamint külpiaci függőségének tudatos csökkentése, egyfajta befelé fordulás. Ha a súrlódások a világ gazdaságban 2025-ben súlyos konfliktussá fajulnának, prohibítív vámokkal és kölcsönös retorziókkal, az bizony ezt a két nagy szereplőt is megrázná – csakhogy korántsem annyira, mint a

roppant módon nyitott országokat. Mint Európát, benne Magyarországot. Számunkra tehát nagyobb a tét.

Még ilyen fordulat esetén sem valószínű, hogy a külgazdasági nyitottság mértéke a világban a korábbi évtizedek szintjére esne vissza, és hogy leállna az áruk, tőkék mozgása, a tevékenységkiszervezés. Az értékláncok számos eleme talán visszakerül a hálózatközpontokba vagy azok közelébe, másokat pedig földrajzilag vagy kulturálisan közelebbi, barátságosabb térségekbe visznek át. Sokatmondó, hogy a tankerhajógyártók megrendeléseiben újabban megnőtt a kisebb vízkiszorítású hajók aránya: a logisztika alkalmazkodik a piaci diverzifikáláshoz, arra számítva, hogy megnő a kisebb kikötők jelentősége.

Az viszont minden forgatókönyvben szerepel, hogy 2025 során az amerikai vámvédelem tovább emelkedik, főként Kínával szemben. Ezzel újabb lépésekre kényszerül az Európai Unió is. Csakhogy a piacvédelem mértékeit, módozatait tekintve a tagországok érdekei gazdasági szerkezetük, külkereskedelmi viszonyaik és politikai megfontolásaik eltérései okán sokban különbözhetnek. Van, ahol erős a politikai szándék a kínai reláció megóvására, mások viszont attól tartanak, hogy ha nincs erős piacvédelem, vagy nem áll fenn kellő termelékenység, illetve árelőny, akkor az USA-ból kiszorított kínai terméktömeg a piacaikra zúdul. Márpedig sem erős piacvédelem, sem versenyképességi előny nem jellemzi az európai kulcságazatokat.

Különböző pályák nyílhatnak meg. Az egyik az, ha ázsiai relációban csak a késztermékeket vámolná meg erősebben az EU – a behozatal mérséklése végett. Ettől viszont akár még nőhetne is a tagállami területre települő FDI, visszaigazolván a magyar kormány az utóbbi években ápolta, sőt elmélyített Kína-orientációját. Csakhogy a hozzánk telepített gyártások importaránya feltűnően nagy; ha a beruházási javak és az importált alkatrészek vámterhe is nő, akkor az itteni összeszerelés melletti érvek gyengülnek. Magyarország kockázata különösen nagy, hiszen a térség többi országa mostanra visszafogta a korábbi ambiciózus keleti kapcsolatépítést, érzékelve a piaci és technológiai függés rizikóit. Kétséges, hogy szolidárisak lennének-e a változatlan keleti elkötelezettségű Orbán-kormány, ha az a magyar szerkezeti kitettségre hivatkozva külön elbánást igényelne.

A kereskedelempolitikában az Európai Bizottság a tárgyalófél, vámügyekben nincs tagállami vétőjog. Az Európai Tanács a szavazati erőviszonyok alapján adja meg a tárgyalási mandátumot. Ha a Bizottság döntési javaslatát az Orbán-kormány nem tartja kedvezőnek, azon egyedül nem képes változtatni, csak akkor, ha erőteljes véleménykoalíciót szervez. Ám ehhez túl sok partnert hangolt maga ellen, például az Európai Unió elmélyítése ellenzéki erőinek nyújtott politikai (gyakran

anyagi) támogatással, azt remélve, hogy az EU működéséről hasonlóan gondolkodó „szuverenisták” hatalomra kerülnek. A mérsékelt középerek valóban meggyengültek, de a nagy áttörés elmaradt. Ám egyébként sem várható, hogy a szűk nemzeti érdekeket hirdető erők hatalomra jutva koherens EU-szintű kereskedelmi, gazdasági, pénzügyi politikát tudnának összerakni, különösen pedig olyat, amely a magyarországi gazdaság szereplőinek kedvezne.

A kritikus kérdés továbbra is az, hogy a külgazdasági kondícióváltozások, technológiai eredetű átrendeződések intenzív időszakában mennyire áll készen a magyar gazdaság az alkalmazkodásra, és azt a hazai gazdaságpolitikai gyakorlat segíti-e vagy éppenséggel késlelteti.

Az utóbbi másfél évtizedben követett újraiparosítás és annak sajátos megvalósulási formája (a meglevő erős járműipari szakosodás fokozása, az energiaigényes és környezetet terhelő ipari tevékenységek betelepülésének állami támogatása, a növekvő beépülés az ázsiai értékláncokba) olyan szerkezeti sajátosságot („adottságot”) hozott létre, amelyet a mai, gyorsan változó időkben hátrányosnak kell tekintenünk. A szokatlanul intervencionalista, a piaci versenyt félretevő gazdaságpolitikai gyakorlat is kiforrott sajátosság, holott kritikus következményekkel jár: egyrészt sok ponton ütközik az EU fennálló normáival, másrészt a túlsúlyos állam összefüggésbe hozható a gazdaság versenyképességének romlásával is (Gulácsi & Kerényi, 2024).

A növekedési ütem csökkenését a kormány is érezte, annak gyorsítását főként néhány nagy, exportcélú járműipari beruházás felfuttatásával kívánja orvosolni. Mi több, akkumulátor-nagyhatalmi pozíciót szeretne elérni, noha e szerkezetpolitika súlyos kockázatait alapos kutatások mutatták ki (Czirfusz, 2023; Györffy, 2023; Éltető, 2024). Az ipari dinamika 2023–2024-es gyengülése jelezte, hogy a sajátos járműipari szakosodás veszélyekkel jár. Komoly kockázatok övezik a termelés következő évektől várt felfutást is. Ennek ellenére kormánykörökben nem látszik más szerkezetpolitikai elgondolás, mint ennek az iránynak a továbbvitele, akár még nagyobb méretekben.

Az eleve vitatható indokoltságú újraiparosítási kampány elvileg hivatkozhatna az exportorientációra mint haladó gazdaságpolitikai, elméleti irányra. Részletes kifejtés nélkül e vonatkozásban is jelzem fenntartásaimat. Viszonyaink vizsgálata alapján ugyanis joggal tehető fel a kérdés: nem vált-e immár hátránnyá az ország nagy fokú külgazdasági nyitottsága?

A külső kereskedelmi, pénzügyi nyitottság és a gazdasági fejlettség kapcsolatáról hatalmas szakanyag gyűlt fel, ennek még vázlatos összefoglalására sincsen helyünk. A korábban zárt vagy kvázinyitott térségek megnyílásának időszakában

fontos volt annak kimutatása, hogy a világpiaci nyitottság és egy ország GDP-növekedése között pozitív kapcsolat mutatkozik.

Az összefüggés azonban bonyolultabb, mint a „minél nyitottabb, annál fejlettebb” tézis, amely gazdaságpolitikai közhellyé vált. Ezzel vitázva felerősödött a globalizációkritika, a nyitottság idealizálásának elvetése. A gazdasági populizmus terjedése is összefüggésbe hozható azzal, hogy a globális termelési láncok elemeinek mozgatásával le lehetett ugyan szorítani az üzleti költségeket, ám a gyors kiszervezések (azaz egyik helyen állások rapid megszűnése, máshol gyors tőkebehatalás) hatalmas társadalmi feszültségeket generálnak. A profit zöme a láncolatközpontban keletkezik, a szociális és területi gondok viszont az érintett helyi közösségekre, államokra maradnak, amelyek nem képesek megbirkózni velük. A folyamat környezeti rizikói is mind ismertebbek.

Idővel a logisztikai, biztonsági kockázatokról, legújabbán pedig a geopolitikai függésről is kaphattunk leckét. A világkereskedelem mostani fragmentálódása alapvetően politikai okokra vezethető vissza, de nemcsak azokra. A szállítási utak újragondolása, rövidebbre fogása, az ellátásbiztonság felértékelődése, a stratégiailag szövetséges országba való visszatelepítés – ezek a korábbtól eltérő kockázatértékelések nyomán üzletileg is racionális döntések lehetnek.

Ezeket az általános megfontolásokat érdemes szem előtt tartani a magyar ügyben. Esetünk is erősíti azt a megállapítást, hogy nincs szoros, pláne lineáris kapcsolat az exportintenzitás és a gazdasági jólét között. A keresztmetszeti adatokból inkább egy „kínai kalap” jellegű összefüggés adódik: a kevésbé nyitottak gyakorta alacsony jövedelmű országok, az erősebben nyitott gazdaságok jellemzően magasabb jövedelműek, ám a rendkívül magas export/GDP mutatóhoz nem társul még magasabb fejlettség, sőt az extrém nyitottsági indikátorral gyakran szerény bruttó hazai termék jár együtt (lásd: <https://wits.worldbank.org/visualization/openness-to-trade-dashboard.html>). Tudjuk, hogy a magyar vagy a szlovák külső nyitottság élen jár az EU-ban, áruforgalom/GDP-mutatónk bőven meghaladja az észt, holland, osztrák szintet. Jövedelmi, jóléti vonatkozásban viszont mindkét ország a sor vége felé található. Ez bizony inkább a közepes fejlettségbe ragadt gazdaság esete, semmint a progresszív nyitottság sikerének jellemzője.

Azok a gigaberuházások pedig, amelyek idetelepítésétől és felfutásától a kormány az ipari, sőt általában a gazdasági konjunktúra gyorsulását várja, javítanak ugyan a kiviteli statisztikán, de az értékalkotásban, a magyar jövedelmi viszonyok javításában távolról sem képesek hasonló változást elérni (Bod, 2025). Ugyanakkor ezeknek az új kapacitásoknak a felfutása nagy energiaigénnyel jár. Annak kielégí-

tése pedig egyáltalán nem egyszerű; bizonyosan fokozza Magyarország energiaimport-függőségét, annak minden geopolitikai, akár szuverenitási kockázataival, elkerülhetetlen importár rizikójával együtt.

Nehéz tehát előre látni, hogy a vámtarifák, politikai viszonyok átrendeződése nyomán a globális értékláncok, a ki- és visszatelepülések miként alakulnak. Azt azonban sajnos egyre tisztábban látni, hogy a tartós gazdasági növekedést és társadalmi fejlődést a nagy volumenű FDI-bevonásra alapozó iparosítási kampány nem garantálja, különösen a komparatív előnyökkel nem rendelkező ágazatokban, az értéklánc közepes vagy csekély hozzáadott értékű elemeiben. A magyarnál jóval diverzifikáltabb német gazdaság is ezekben a nehéz időkben kénytelen végigvinni az átállást arról a több évtizedes modelltől, amely az olcsó keleti (szovjet, majd orosz) energián és az olcsó bérű keleti peremvidékre kiszervezett beszállítókon nyugodott.

A mi viszonyaink mások, de az energia- és anyagtakarékos kultúrára való átállást nem spórolhatja meg Magyarország sem. Eközben a fokozott külső veszélyekkel is meg kell küzdenie a világgazdaság mostani mozgalmas átalakulási szakaszában.

Hivatkozások

- Bod, P. Á. (2025). *Páratlan év áll előttünk – ebben biztosak lehetünk*. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20250106/bod-peter-akos-paratlan-ev-all-elottunk-ebben-biztosak-lehetunk-731951>
- Czirfusz, M. (2023). Munkabérek egyenlőtlenségei a globális értékláncokban: a magyarországi akkumulátoripar esete. *Külgazdaság*, 67(11–12), 28–47. <https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.11-12.28>
- Éltető, A. (2024). Miért más? A magyar akkumulátorgyártás sajátos jellemzői – Jogi háttér, környezeti hatások. *Külgazdaság*, 68(7–8), 88–120. <https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.7-8.88>
- Györffy, D. (2023). Az akkumulátorhulladék sorsa: szabályozás és technológia. *Külgazdaság*, 67(11–12), 3–27. <https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.11-12.3>